ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK: 37.013.42:37.018.1(=512.133)

Turdiyev Azizbek Anvarjonovich,
Abdulla Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti mustaqil izlanuvchisi

O‘QUVCHILARDA MILLIY TAFAKKUR VA QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISHDA MAKTAB, OILA VA MAHALLA HAMKORLIGI: NAZARIY ASOSLARI, MAZMUNI VA SAMARADORLIGI

Annotatsiya. Maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilarida milliy tafakkur va qadriyatlarni rivojlantirishda maktab, oila va mahalla hamkorligining nazariy asoslari, mazmuni va samaradorligi tahlil qilingan. U.Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi, J.Epshteynning “bir-biriga tutashgan ta’sir doiralari” nazariyasi hamda milliy pedagogik an’analar asosida hamkorlikning mohiyati aniqlashtirilgan. O‘zbek tarbiya tizimida mahalla hamkorlikning teng huquqli uchinchi bo‘g‘ini sifatida o‘ziga xos o‘rin tutishi, xalq og‘zaki ijodi esa uch muhit uchun umumiy tarbiyaviy til vazifasini bajarishi asoslangan.

Kalit so‘zlar: milliy tafakkur, milliy qadriyatlar, maktab, oila va mahalla hamkorligi, xalq og‘zaki ijodi, “Ota-onalar maktabi”, oilaviy topshiriqlar, ekologik tizimlar nazariyasi, tarbiyaviy hamkorlik, pedagogik shartlar.

СОТРУДНИЧЕСТВО ШКОЛЫ, СЕМЬИ И МАХАЛЛИ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ И ЦЕННОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ, СОДЕРЖАНИЕ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ

Аннотация. В статье анализируются теоретические основы, содержание и эффективность сотрудничества школы, семьи и махалли в развитии национального мышления и ценностей учащихся общеобразовательных школ. На основе экологической теории У.Бронфенбреннера, теории «перекрывающихся сфер влияния» Дж.Эпстайн и национальных педагогических традиций уточнена сущность сотрудничества. Обосновано, что в узбекской системе воспитания махалля занимает особое место как равноправное третье звено сотрудничества, а устное народное творчество выполняет функцию общего воспитательного языка для трёх сред.

Ключевые слова: национальное мышление, национальные ценности, сотрудничество школы, семьи и махалли, устное народное творчество, «Школа родителей», семейные задания, экологическая теория систем, воспитательное партнёрство, педагогические условия.

SCHOOL, FAMILY AND MAHALLA PARTNERSHIP IN DEVELOPING STUDENTS’ NATIONAL THINKING AND VALUES: THEORETICAL FOUNDATIONS, CONTENT AND EFFECTIVENESS

Abstract. The article analyses the theoretical foundations, content and effectiveness of the partnership between school, family and mahalla (local community) in developing national thinking and values of general secondary school students. Drawing on U.Bronfenbrenner’s ecological systems theory, J.Epstein’s theory of overlapping spheres of influence and national pedagogical traditions, the essence of the partnership is clarified. It is argued that in the Uzbek system of upbringing the mahalla holds a distinctive place as

an equal third partner, while folklore serves as a common educational language for the three environments..

Keywords: national thinking, national values, school–family–community partnership, mahalla, folklore, School for Parents, family assignments, ecological systems theory, educational partnership, pedagogical conditions.

KIRISH

Bola tarbiyasi o‘zbek xalqining an’analarida oila, maktab va mahalla hamkorligiga asoslangan. “Bir bolaga yetti mahalla ota-ona” iborasi tarbiyaning jamoaviy mohiyatini ifodalaydi. Abdulla Avloniy tarbiyaning inson kamolotidagi ahamiyatini ta’kidlagan [6]. Sharq tarbiya falsafasida ham ta’lim va tarbiyaning uzviyligi e’tirof etilib, tarbiya institutlari faoliyatini muvofiqlashtirish zarurligi asoslanadi [16].

Globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanishi sharoitida o‘quvchilar dunyoqarashiga turli axborot manbalari ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bois milliy tafakkur va qadriyatlarni rivojlantirishda maktab, oila va mahalla tarbiyaviy faoliyatining uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasida oila, ta’lim muassasalari va mahalla hamkorligiga alohida e’tibor qaratilgan [1; 2]. Xalqaro tadqiqotlarda ham maktab, oila va jamoatchilik hamkorligining o‘quvchilar o‘zlashtirishi va xulq-atvoriga ijobiy ta’siri qayd etilgan [7; 12].

Biroq amaliyotda hamkorlik ko‘pincha ota-onalar yig‘ilishlari va alohida tadbirlar bilan cheklanib, maktabda o‘rgatilgan qadriyatlarning oilada va mahallada izchil mustahkamlanishi yetarli darajada ta’minlanmaydi. Shu sababli uch muhit faoliyatini yagona maqsad va mazmun asosida birlashtiruvchi pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi o‘quvchilarda milliy tafakkur va qadriyatlarni rivojlantirishda maktab, oila va mahalla hamkorligining nazariy asoslari, mazmuni va tashkiliy mexanizmlarini ishlab chiqish hamda hamkorlik bloki kiritilgan pedagogik metodikaning samaradorligini baholashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

hamkorlikning nazariy asoslari va pedagogik mohiyatini aniqlashtirish;

uch muhitning tarbiyaviy vazifalarini belgilash;

xalq og‘zaki ijodi asosidagi hamkorlik shakllarini tizimlashtirish;

“Ota-onalar maktabi” dasturi, oilaviy topshiriqlar va yillik rejani ishlab chiqish;

hamkorlikning tashkiliy mexanizmi va tuzilmaviy modelini asoslash;

metodika samaradorligini tajriba-sinov natijalari asosida baholash.

Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati milliy pedagogik an’analarni zamonaviy hamkorlik nazariyalari bilan uyg‘unlashtirish va xalq og‘zaki ijodi asosida tarbiyaviy hamkorlikni tizimli tashkil etish vositalarini taklif qilish bilan belgilanadi.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Maktab, oila va jamoatchilik hamkorligining nazariy asoslarini o‘rganishda U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi muhim metodologik manba hisoblanadi. Olim bola rivojlanishini o‘zaro aloqador ijtimoiy muhitlar ta’sirida kechadigan jarayon sifatida izohlaydi. Uning yondashuvida oila, sinf va tengdoshlar mikrotizimni, ular o‘rtasidagi aloqalar esa mezotizimni tashkil etadi [8]. Bu nazariya o‘quvchi rivojlanishida tarbiyaviy muhitlar o‘rtasidagi aloqalar sifatining ahamiyatini asoslaydi.

J. Epshteyn maktab, oila va jamoatchilik munosabatlarini “bir-biriga tutashgan ta’sir doiralari” orqali izohlab, hamkorlikning oltita yo‘nalishini ajratadi: ota-onalikni qo‘llab-quvvatlash, muloqot, ko‘ngillilik, uyda o‘rganish, qaror qabul qilishda ishtirok etish va jamoatchilik bilan hamkorlik [10]. Ushbu tasnif hamkorlik shakllarini tizimlashtirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

K. Xuver-Dempsi va X. Sendler ota-onalarning ta’lim jarayonidagi ishtiroki ularning tarbiyaviy rolini anglashiga, o‘z imkoniyatlariga ishonchiga va maktab tomonidan hamkorlikka jalb etilishiga bog‘liqligini ko‘rsatgan [13]. A. Xenderson va K. Mapp tadqiqotlarida oila, maktab va jamoatchilik hamkorligining o‘quvchilar natijalariga ta’siri yoritilgan [12]. M. Berkovits va M. Bir hamda J. Artur va hammualliflarning ishlari esa xarakter tarbiyasi va tarbiyaviy qadriyatlarni tizimli shakllantirish masalalariga bag‘ishlangan [5; 7].

O‘zbek pedagogik tafakkurida bola tarbiyasi, oilaning mas’uliyati va milliy qadriyatlarning avlodlararo uzatilishi muhim o‘rin tutadi. A. Avloniy ta’lim va tarbiyaning inson kamolotidagi ahamiyatini asoslagan [6]. A. Munavvarov oilaviy tarbiya masalalarini [17], M. Inomova oilada milliy qadriyatlar asosida ma’naviy-axloqiy tarbiyani [14], N. Egamberdiyeva esa ijtimoiy muhitning tarbiyaviy imkoniyatlarini yoritgan [9]. B. Sarimsoqovning marosim folkloriga oid tadqiqotlari xalq og‘zaki ijodi va milliy an’analarning madaniy davomiylikdagi ahamiyatini anglashga yordam beradi [18]. A. S. Makarenko oiladagi tarbiyaviy muhit va ota-onaning shaxsiy namunasini, V. A. Suxomlinskiy esa maktab va oila tarbiyasining birligi hamda ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish zarurligini ta’kidlagan.

Xorijiy tajribani o‘rganishda Finlyandiyaning asosiy ta’lim dasturi [11] va Buyuk Britaniyada xarakter tarbiyasini tashkil etishga doir tavsiyalar [5; 15] tahlil qilindi. Ushbu manbalarda o‘quvchi rivojlanishini kuzatish, oila bilan muntazam muloqot qilish va tarbiyaviy faoliyatni izchil rejalashtirish masalalariga e’tibor qaratilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, xalqaro tadqiqotlarda asosan maktab, oila va umumiy jamoatchilik hamkorligi o‘rganilgan bo‘lsa, O‘zbekiston sharoitida mahalla alohida tashkiliy va ijtimoiy institut sifatida namoyon bo‘ladi. Fuqarolar yig‘ini, nuroniylar kengashi, yoshlar yetakchisi va xotin-qizlar faoli hamkorlikni amalga oshirishda muhim imkoniyatlarga ega. Keng oila an’analari,

bobo-buvilarning tarbiyadagi ishtiroki, milliy marosimlar va xalq ogʻzaki ijodi ham oʻzbek tarbiya muhitining oʻziga xos jihatlaridir.

Shu bois xalqaro modellarni milliy sharoitga moslashtirish, mahalla imkoniyatlaridan foydalanish va xalq ogʻzaki ijodini umumiy tarbiyaviy mazmun sifatida qoʻllash zarur.

Tadqiqotning nazariy pozitsiyasi shundan iboratki, maktab, oila va mahalla hamkorligi oʻquvchilarda milliy tafakkur va qadriyatlarni izchil rivojlantirishga yoʻnaltirilgan, oʻzaro toʻldiruvchi va teng huquqli sheriklikka asoslangan pedagogik faoliyatdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot yondashuvi va metodlari. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, ekologik tizimlar nazariyasi, maktab-oila-jamoatchilik hamkorligi modeli va milliy pedagogik an’analar tashkil etdi.

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlar va me’yoriy hujjatlarni tahlil qilish, xorijiy tajribani qiyosiy oʻrganish, pedagogik modellashtirish, kuzatuv, suhbat, soʻrovnoma, tajriba-sinov va matematik-statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Miqdoriy natijalarni baholashda Pirsonning χ^2 mezoni va Kramerning V koeffitsiyenti qoʻllanildi.

Tadqiqot bazasi va ishtirokchilar. Tajriba-sinov ishlari 2025–2026-oʻquv yilida Toshkent shahri, Samarqand va Fargʻona viloyatlaridagi uchta umumiy oʻrta ta’lim maktabida oʻtkazildi. Tadqiqotda 315 nafar 5–6-sinf oʻquvchisi (157 nafari tajriba, 158 nafari nazorat guruhida), 10 nafar oʻqituvchi va 315 nafar ota-ona ishtirok etdi.

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish. Tajriba guruhlarida xalq ogʻzaki ijodiga asoslangan tarbiyaviy mashgʻulotlar bilan birga hamkorlik bloki joriy etildi. U sakkiz mashgʻulotli “Ota-onalar maktabi” dasturi, oilaviy topshiriqlar, birgalikdagi tadbirlar hamda hamkorlikni rejalashtirish va muvofiqlashtirish faoliyatini qamrab oldi. Nazorat guruhlarida tarbiyaviy ishlar an’anaviy tartibda olib borildi.

Oʻquvchilarning milliy tafakkur va qadriyatlarni oʻzlashtirish darajasi motivatsion-qadriyatli, kognitiv va faoliyat-xulqiy mezonlar asosida anketa, axloqiy vaziyatlar testi, pedagogik kuzatuv, ekspert baholash va ota-onalar soʻrovnomasi yordamida baholandi.

Hamkorlikning nazariy modeli va mazmuni. Tadqiqotda maktab, oila va mahalla hamkorligi oʻquvchilarda milliy tafakkur va qadriyatlarni rivojlantirishga yoʻnaltirilgan, oʻzaro muvofiqlashtirilgan, bir-birini toʻldiruvchi va teng huquqli sheriklikka asoslangan faoliyat sifatida talqin qilindi. Hamkorlikning asosiy tamoyili — uch muhitning umumiy maqsad yoʻlida oʻzaro hamkorlik qilishi va vazifalarini muvofiqlashtirishidir. Bunda oila qadriyatlarni hissiy-shaxsiy munosabatlar orqali uzatadi, maktab ularni tizimli oʻrgatadi va tahlil qiladi, mahalla esa jamoaviy hayot hamda ijtimoiy tajriba orqali mustahkamlaydi.

1-jadval. Maktab, oila va mahallaning tarbiyaviy vazifalari va hamkorlik shakllari

Muhit	**Asosiy tarbiyaviy vazifalar**	**Xalq og‘zaki ijodidan foydalanish shakllari**	**Hamkorlikdagi mas’ullar**
Maktab	Qadriyatlarni tizimli o‘rgatish, axloqiy mazmunni tahlil qilish va umumlashtirish	Darslar, tarbiyaviy soatlar, to‘garaklar, baxshichilik kechalari, maqol va topishmoq bellashuvlari	Sinf rahbari, fan o‘qituvchilari, tarbiyaviy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari
Oila	Qadriyatlarni hissiy-shaxsiy tarzda uzatish, shaxsiy namuna ko‘rsatish	Alla, ertak va doston hikoya qilish, maqol va topishmoq aytish, “Oilamiz xazinasi” topshirig‘i	Ota-onalar, bobo-buvilar, ota-onalar qo‘mitasi
Mahalla	Qadriyatlarni jamoaviy amaliyotda mustahkamlash, ijtimoiy namuna yaratish	Milliy bayramlar, marosimlar, nuroniylar bilan uchrashuvlar, mahalla kutubxonasidagi tadbirlar	Fuqarolar yig‘ini, nuroniylar kengashi, yoshlar yetakchisi, xotin-qizlar faoli

Jadvalda keltirilgan taqsimot uch muhitning faoliyati o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, ularning vazifalari bir xil emasligini ko‘rsatadi. Oila qadriyatlarga hissiy munosabatni shakllantirishda, maktab ularning mazmunini anglashda, mahalla esa ijtimoiy amaliyotda qo‘llashda muhim imkoniyatlarga ega.

Hamkorlik shakllarini tizimlashtirish. J. Epshteyn tasnifi asosida hamkorlikning olti yo‘nalishi milliy sharoitga moslashtirildi. Bunda umumiy jamoatchilik bilan hamkorlik yo‘nalishi mahalla instituti bilan hamkorlik shaklida aniqlashtirildi.

2-jadval. Maktab, oila va mahalla hamkorligining yo‘nalishlari va shakllari

№	**Hamkorlik yo‘nalishi**	**J. Epshteyn tasnifidagi turi**	**Asosiy shakllar**
1	Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish	Ota-onalikni qo‘llab-quvvatlash	“Ota-onalar maktabi”, pedagogik seminarlar, maslahat kunlari
2	Muntazam muloqotni tashkil etish	Muloqot	“Tarbiyaviy ustaxona” shaklidagi yig‘ilishlar, yakka suhbatlar, onlayn guruhlar
3	Ota-onalar va mahalla vakillarining maktab hayotidagi ishtiroki	Ko‘ngillilik	Tarbiyaviy soatlarda hayotiy tajriba bilan o‘rtoqlashish, “Buvijonimning ertaklari” tadbiri
4	Uyda o‘quv-tarbiyaviy faoliyatni qo‘llab-quvvatlash	Uyda o‘rganish	“Oilamiz xazinasi”, “Bobomning o‘giti”, “Oilaviy muxbir” topshiriqlari
5	Qaror qabul qilishda ishtirok	Qaror qabul qilish	“Tarbiyaviy hamkorlik kengashi”, yillik rejani birgalikda tuzish

6	Mahalla bilan hamkorlik	Jamoatchilik bilan hamkorlik	Nuroniylar bilan uchrashuvlar, mahalla kutubxonasida ertak kechalari, Navro‘z va boshqa milliy bayram-lar

“Ota-onalar maktabi” dasturi. Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish va ularni tarbiyaviy hamkorlikka jalb etish maqsadida sakkiz mashg‘ulotdan iborat dastur ishlab chiqildi.

3-jadval. “Ota-onalar maktabi” dasturining mazmuni

№	Mashg‘ulot mavzusi	Asosiy mazmuni	Shakli
1	“Oila – bolaning ilk ma’naviy maktabi”	Oilaviy tarbiya va ota-ona namunasining o‘rni	Suhbat, tajriba al-mashish
2	“Alla va ertak – tarbi-yaning ilk vositasi”	Farzandga ertak o‘qish, hikoya qilish va mazmunini muhokama qilish	Amaliy mashg‘ulot
3	“Maqol – oilaviy o‘gitning qisqa tili”	Maqoldan tanbeh emas, muloqot vositasi si-fatida foydalanish	Rolli o‘yin
4	“Topishmoq – oilaviy o‘yin”	Oilaviy topishmoq aytishuvini tashkil etish, mustaqil fikrlashga imkon berish	Ota-ona va farzand ishtirokidagi mashg‘ulot
5	“Doston va milliy qah-ramonlar”	Doston qahramonlari fazilatlarini muhokama qilish, baxshilar ijrosini tinglash	Suhbat, namoyish
6	“Oilamiz xazinasi”	Oilaviy maqol, topishmoq va rivoyatlarni to‘plash, bobo-buvilar ishtiroki	Loyiha
7	“Raqamli davr va oilaviy muloqot”	Ekran vaqtini muvozanatlash, raqamli resurslardan oqilona foydalanish	Seminar
8	“Farzandim yutuqlari”	O‘quvchining rivojlanishi va oilaviy ku-zatuvlarni muhokama qilish	Yakuniy uchrashuv

Oilaviy topshiriqlar va tashkiliy mexanizm. Oilaviy topshiriqlar maktabda o‘rganilgan qadriyatlarni oilada mustahkamlash va o‘quvchi bilan oila a’zolarining birgalikdagi faoliyatini rivojlantirishga yo‘naltirildi. Ular to‘rt turga ajratildi: to‘plash (“Oilamiz xazinasi”), suhbat (“Bobomning o‘giti”), birgalikdagi faoliyat (doston o‘qish, topishmoq aytishuvlari) va ijodiy topshiriqlar (ertak tuzish, oilaviy shajara chizish). Hamkorlikni muvofiqlashtirish uchun maktabda “Tarbiyaviy ham-korlik kengashi”ni tashkil etish taklif qilindi. Uning tarkibiga maktab, ota-onalar va mahalla vakillari kiritilib, yillik rejani ishlab chiqish, tadbirlarni muvofiqlashtirish va natijalarni muhokama qilish vazifalari belgilandi.

Tadqiqot asosida hamkorlik samaradorligini ta’minlovchi yettita pedagogik shart belgilandi:

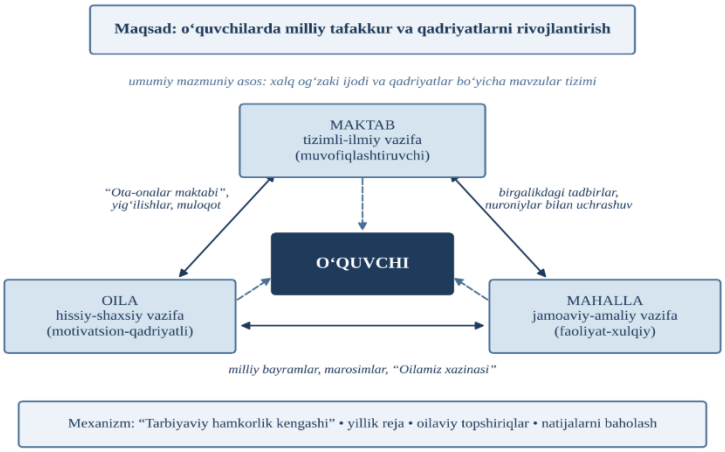
1. Uch muhit o‘rtasida hurmat va ishonchni shakllantirish.
2. Hamkorlikni xalq og‘zaki ijodi va milliy qadriyatlarning umumiy mazmun-iga asoslash.
3. O‘qituvchilarning hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish.
4. Faoliyatni rejali va izchil tashkil etish.
5. Muntazam ikki tomonlama aloqani ta’minlash.

6. O‘quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb etish.
7. Natijalarni muntazam kuzatish va baholash.

O‘quvchilarning milliy tafakkur va qadriyatlarni o‘zlashtirish darajasi motivatsion-qadriyatli, kognitiv va faoliyat-xulqiy mezonlar asosida baholandi. Bunda bilim va munosabat bilan bir qatorda, qadriyatlarning kundalik xulq-atvorda namoyon bo‘lishiga ham e’tibor qaratildi.

NATIJALAR

Hamkorlikning mazmuniy birligi va tuzilmaviy modeli. Tadqiqot natijasida maktab, oila va mahalla hamkorligini xalq og‘zaki ijodi hamda qadriyatlar bo‘yicha mavzular tizimi asosida birlashtirishga qaratilgan tuzilmaviy model ishlab chiqildi. Modelning markazida o‘quvchi turadi. Uni uch tarbiyaviy muhit – maktab, oila va mahalla o‘rab oladi. Ushbu muhitlar o‘rtasidagi aloqalar xalq og‘zaki ijodi, umumiy tarbiyaviy maqsadlar va qadriyatlar bo‘yicha mavzular tizimi orqali ta’minlanadi.

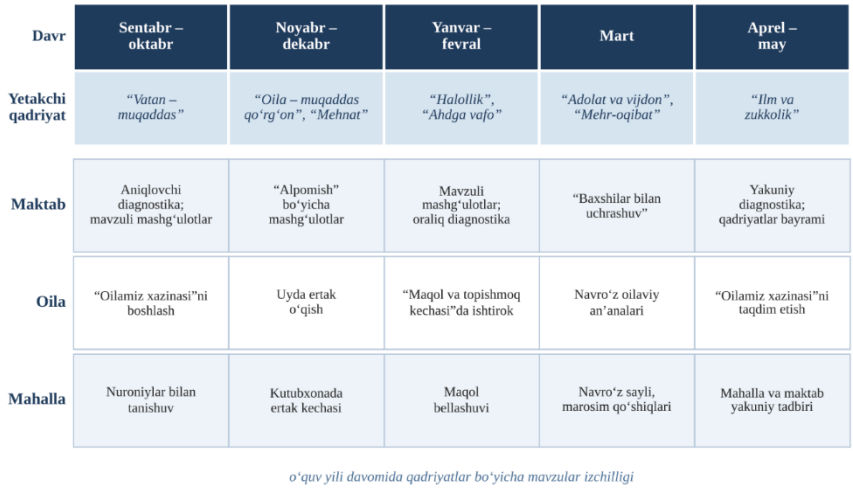
1-rasm. O‘quvchilarda milliy tafakkur va qadriyatlarni rivojlantirishda maktab, oila va mahalla hamkorligining tuzilmaviy modeli.

Modelda maktab hamkorlik jarayonini muvofiqlashtiradi, tadbirlarni rejalashtiradi va natijalarni baholashni tashkil etadi. Biroq muvofiqlashtirish bir tomonlama boshqaruvni anglatmaydi. Oila va mahalla ham yillik rejani ishlab chiqish, tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish va natijalarni muhokama qilishda ishtirok etadi. Bunday yondashuv Bronfenbrenner nazariyasida ta’kidlangan turli ijtimoiy muhitlar o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlash g‘oyasi bilan uyg‘unlashadi [8].

Xalq og‘zaki ijodi modelning umumiy mazmuniy asosini tashkil etadi. O‘quvchi oilada eshitgan ertak yoki maqolni maktabda tahlil qilishi, mahalladagi tadbirda esa uning mazmunini hayotiy misollar orqali kuzatishi mumkin. Natijada bir qadriyat turli muhitlarda takroran uchraydi va uning mazmunini anglash uchun qo‘shimcha imkoniyat yaratiladi.

Hamkorlikning yillik sikli. Hamkorlikni tizimli tashkil etish uchun qadriyatlar bo‘yicha mavzularni o‘quv yilining davrlari va milliy bayramlar bilan bog‘lash taklif

qilindi. Har bir davrda bitta yetakchi qadriyat belgilanadi. Maktabda mazkur qadriyatga oid mashg‘ulotlar tashkil etiladi, oilada tegishli topshiriqlar bajariladi, mahallada esa mavzuga mos jamoaviy tadbirlar o‘tkaziladi.

2-rasm. Maktab, oila va mahalla hamkorligining qadriyatlar bo‘yicha yillik sikli.

Masalan, mart oyida Navro‘z munosabati bilan marosim folklori, o‘zaro yordam, mehmondo‘stlik va oilaviy an’analarni o‘rganish mumkin. Bunda maktabda mavzuga oid mashg‘ulot, oilada avlodlararo suhbat, mahallada esa tegishli jamoaviy tadbir tashkil etiladi. Tajriba-sinov natijalari. Hamkorlik bloki kiritilgan metodikaning samaradorligi tajriba va nazorat guruhlaridagi o‘quvchilarning integral ko‘rsatkich bo‘yicha rivojlanganlik darajalarini taqqoslash orqali baholandi.

4-jadval. Tajriba va nazorat guruhlarida integral ko‘rsatkich bo‘yicha rivojlanganlik darajalarining o‘zgarishi (%)

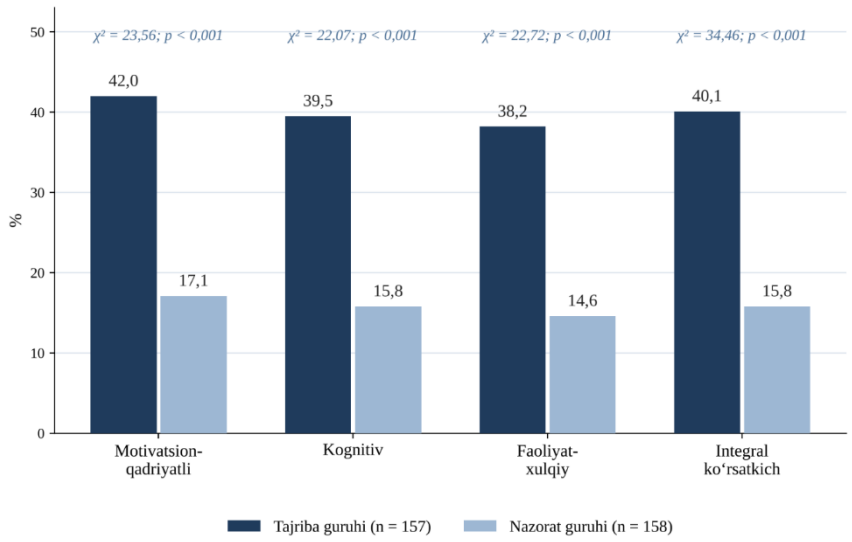
Daraja	TG, boshida	TG, yakunda	TG, farq	NG, boshida	NG, yakunda	NG, farq
Yuqori	11,5	40,1	+28,6	12,0	15,8	+3,8
O‘rta	43,9	48,4	+4,5	44,3	50,0	+5,7
Past	44,6	11,5	−33,1	43,7	34,2	−9,5

Tajriba guruhi natijalarida yuqori darajadagi o‘quvchilar ulushi 11,5 foizdan 40,1 foizga, ya’ni 28,6 foiz punktga oshgan. Past darajadagi o‘quvchilar ulushi esa 44,6 foizdan 11,5 foizga, ya’ni 33,1 foiz punktga kamaygan.

Nazorat guruhida yuqori darajadagi o‘quvchilar ulushi 12,0 foizdan 15,8 foizga oshgan, past darajadagi o‘quvchilar ulushi esa 43,7 foizdan 34,2 foizga kamaygan. Demak, har ikki guruhda ijobiy o‘zgarish kuzatilgan bo‘lsa-da, yuqori darajaga o‘tish ko‘rsatkichi tajriba guruhida sezilarli darajada katta bo‘lgan.

Muallif taqdim etgan statistik hisob-kitoblarga ko‘ra, boshlang‘ich bosqichda guruhlar o‘rtasidagi farq statistik jihatdan ahamiyatli bo‘lmagan ($\chi^2 = 0,04$; $p =$

0,98). Yakuniy bosqichda esa guruhlararo farq statistik jihatdan ahamiyatli bo‘lgan ($\chi^2 = 34,46$; df = 2; $p < 0,001$). Kramerning V koeffitsiyenti 0,33 ni tashkil etgan.

3-rasm. Yakuniy bosqichda mezonlar bo‘yicha yuqori darajadagi o‘quvchilar ulushi (%).

Mezonlar kesimidagi natijalarda faoliyat-xulqiy mezon alohida ahamiyat kasb etdi. Yakuniy bosqichda yuqori darajadagi o‘quvchilar ulushi tajriba guruhida 38,2 foizni, nazorat guruhida esa 14,6 foizni tashkil etdi. Guruhlararo farq uchun $\chi^2 = 22,72$ va $\varphi = 0,27$ ko‘rsatkichlari qayd etildi. Natijalar hamkorlik bloki kiritilgan metodika qo‘llangan guruhda ijobiy o‘zgarishlar ko‘proq kuzatilganini ko‘rsatadi. Biroq bu natijalarni faqat hamkorlik blokining mustaqil ta’siri sifatida baholab bo‘lmaydi, chunki u yaxlit metodikaning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Sifat ma’lumotlari. Suhbatlar, so‘rovnomalar va pedagogik kuzatuvlar ayrim oilalarda o‘quvchilarning xalq og‘zaki ijodiga qiziqishi, kattalar bilan muloqoti va oilaviy tarbiyaviy faoliyatdagi ishtiroki oshganini ko‘rsatdi. “Oilamiz xazinasi”, “Bobomning o‘giti” va “Oilaviy muxbir” kabi topshiriqlar oilaviy an’analarni o‘rganish va o‘quvchilarning o‘z xulosalarini taqdim etishiga yordam berdi.

Biroq ota-onalar ishtiroki bilan o‘quvchilar natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlik miqdoriy jihatdan alohida hisoblanmagan. Shu sababli kuzatuvlar metodikaning amaliy imkoniyatlarini ko‘rsatuvchi sifat ma’lumotlari sifatida talqin qilinadi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari maktab, oila va mahalla hamkorligini o‘quvchilarda milliy tafakkur va qadriyatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan tizimli pedagogik faoliyat sifatida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

Birinchidan, tadqiqotning nazariy asoslari Bronfenbrenner va Epshteyn yondashuvlari bilan uyg‘unlashadi. Bronfenbrenner bolaning rivojlanishida turli muhitlar o‘rtasidagi aloqalarni [8], Epshteyn esa hamkorlikning amaliy shakllarini asoslaydi [10]. Ushbu yondashuvlarni milliy sharoitga moslashtirish orqali mahalla alohida hamkorlik bo‘g‘ini sifatida qaraldi.

Ikkinchidan, uch muhitning vazifalarini farqlash ularning o‘zaro to‘ldiruvchanligini ta’minlaydi: oila qadriyatlarni kundalik hayot va shaxsiy namuna orqali uzatadi, maktab tizimli o‘rgatadi, mahalla esa jamoaviy faoliyat orqali mustahkamlaydi. Bu yondashuv milliy tafakkurning motivatsion-qadriyatli, kognitiv va faoliyat-xulqiy tarkibiy qismlarini birgalikda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, xalq og‘zaki ijodi hamkorlikning umumiy mazmuniy asosi hisoblanadi. Maqol, ertak, doston, topishmoq va rivoyatlarning maktab, oila va mahallada izchil qo‘llanishi tarbiyaviy mazmun davomiyligini ta’minlashi mumkin.

To‘rtinchidan, “Ota-onalar maktabi” dasturi va oilaviy topshiriqlar ota-onalarni amaliy hamkorlikka jalb etishga qaratilgan. Xuver-Dempsi va Sendler yondashuviga muvofiq [13], ota-onalarga aniq va bajarish mumkin bo‘lgan vazifalarni taklif qilish hamkorlikni faollashtiradi. Bunda topshiriqlar oilalarning imkoniyatlariga mos bo‘lishi zarur.

Beshinchidan, tajriba-sinovda tajriba guruhi foydasiga aniqlangan farq hamkorlik bloki kiritilgan metodikaning istiqbolli ekanini ko‘rsatadi. Biroq tajriba uchta maktabda o‘tkazilgani, mahalla ishtirokining to‘liq qamrab olinmagani va hamkorlik blokining mustaqil ta’siri ajratib o‘lchanmagani natijalarni umumlashtirishni cheklaydi.

Statistik natijalarni ilmiy nashrga taqdim etishdan oldin boshlang‘ich va yakuniy ko‘rsatkichlar, χ^2 qiymatlari, erkinlik darajalari, p-qiymatlar va ta’sir kuchini dastlabki ma’lumotlar asosida qayta tekshirish lozim. Nazorat guruhidagi o‘zgarishlarning statistik ahamiyati ham tegishli hisob-kitoblar bilan asoslanishi kerak.

Hamkorlik jarayonida ota-onalarning bandligi, pedagogik bilimlarning yetishmasligi va maktab-mahalla aloqalarining rasmiyatchilik bilan cheklanishi kabi muammolar uchrashi mumkin. Ularni kamaytirish uchun qulay vaqtda tadbirlar tashkil etish, masofaviy muloqotdan foydalanish, ota-onalarga amaliy tavsiyalar berish va mahalla vakillarini rejalashtirish bosqichidan jalb qilish maqsadga muvofiq. Shuningdek, oilalarning ehtiyoj va imkoniyatlariga qarab tabaqalashtirilgan yondashuvni qo‘llash zarur.

Shunday qilib, hamkorlik samaradorligi tadbirlar soni bilangina emas, balki uch muhit o‘rtasidagi ishonch, tarbiyaviy mazmunning birligi, ota-onalarning amaliy ishtiroki va qadriyatlarning o‘quvchi kundalik xulq-atvorida namoyon bo‘lishi bilan baholanishi lozim.

XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, maktab, oila va mahalla hamkorligining nazariy asoslarini U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi, J. Epshteynning hamkorlik modeli va milliy pedagogik an’analar tashkil etadi. O‘zbek tarbiya tizimida mahalla muhim institutsional bo‘g‘in hisoblanadi.

Ikkinchidan, uch tarbiyaviy muhit o‘zaro to‘ldiruvchi vazifalarni bajaradi: oila qadriyatlarni shaxsiy namuna orqali uzatadi, maktab tizimli o‘rgatadi, mahalla esa jamoaviy tajriba orqali mustahkamlaydi.

Uchinchidan, xalq og‘zaki ijodi maktab, oila va mahalla uchun umumiy tarbiyaviy mazmun bo‘lib, qadriyatlarning avlodlararo uzatilishi va kundalik hayotda mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, hamkorlikni tashkil etish uchun olti yo‘nalishli tizim, sakkiz mashg‘ulotli “Ota-onalar maktabi” dasturi, to‘rt turdagi oilaviy topshiriqlar, “Tarbiyaviy hamkorlik kengashi” va yillik rejalashtirish sikli taklif etildi. Ushbu vositalar hamkorlikni izchil va muvofiqlashtirilgan faoliyatga aylantirishga yordam beradi.

Beshinchidan, tajriba-sinov natijalariga ko‘ra, tajriba guruhida yuqori darajadagi o‘quvchilar ulushi 11,5 foizdan 40,1 foizga oshgan. Guruhlararo farq statistik jihatdan ahamiyatli deb qayd etilgan ($\chi^2 = 34{,}46$; $p < 0{,}001$; $V = 0{,}33$). Biroq bu natijalar hamkorlik blokining alohida emas, balki yaxlit metodikaning umumiy samarasini ifodalaydi.

Oltinchidan, kelgusida mahalla vakillari ishtirokini kengaytirish, ota-onalar faolligi va o‘quvchilar natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish, statistik hisob-kitoblarni tekshirish hamda natijalarning uzoq muddatli barqarorligini baholash zarur.

Umuman, maktab, oila va mahalla hamkorligini xalq og‘zaki ijodi va milliy qadriyatlar asosida tizimli tashkil etish o‘quvchilarda milliy tafakkur, qadriyatlarga ongli munosabat va ijobiy xulq-atvorni rivojlantirishga xizmat qiluvchi istiqbolli pedagogik yondashuvdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-son qarori. 2019-yil 31-dekabr.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 3-oktabrdagi 558-son qarori bilan tasdiqlangan “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy hamda tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish konsepsiyasi”.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ta’lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 34-son qarori. 2026-yil 28-yanvar. Hujjatning rasmiy nomi, sanasi va raqami nashrdan oldin tekshirilishi lozim.

5. Arthur J., Kristjánsson K., Harrison T., Sanderse W., Wright D. Teaching Character and Virtue in Schools. London: Routledge, 2017.

6. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

7. Berkowitz M. W., Bier M. C. What Works in Character Education: A Research-Driven Guide for Educators. Washington, DC: Character Education Partnership, 2005.

8. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.

9. Egamberdiyeva N. M. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi Milliy kutubxona nashriyoti, 2009.

10. Epstein J. L., Sanders M. G., Sheldon S. B. et al. School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: Corwin Press, 2009.

11. Finnish National Board of Education. National Core Curriculum for Basic Education 2014. Helsinki: Finnish National Board of Education, 2016.

12. Henderson A. T., Mapp K. L. A New Wave of Evidence: The Impact of School, Family, and Community Connections on Student Achievement. Austin, TX: Southwest Educational Development Laboratory, 2002.

13. Hoover-Dempsey K. V., Sandler H. M. Why Do Parents Become Involved in Their Children’s Education? // Review of Educational Research. 1997. Vol. 67, No. 1. P. 3–42.

14. Inomova M. Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanish. Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. Toshkent, 1998.

15. Jubilee Centre for Character and Virtues. A Framework for Character Education in Schools. Birmingham: University of Birmingham, 2022.

16. Karimov I. A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

17. Munavvarov A. K. Oila pedagogikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 1994.

18. Sarimsoqov B. O‘zbek marosim folklori. Toshkent: Fan, 1986.

19. Turdiyev A. A. Xalq epik merosi (doston va maqollar)ning o‘quvchilar xulq-atvor madaniyatini shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlari // Maktab ta’limi: muammolar, izlanishlar, yechimlar. Toshkent, 2026. № 8. B. 42–49.

20. Turdiyev A. A. O‘zbek xalq maqollarining o‘quvchilar xulq-atvor madaniyatini shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlari // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar: ilmiy va ilmiy-texnik onlayn konferensiya materiallari. 2026. Vol. 40. B. 102–105.